

Az éjszaki Bakonynak a vízrendszere is figyelmet érdemel. Már említettük a Tornát, mely Városlődnél ered és egyenesen nyugat felé folyik a Marczalba, s említettük a Sédet, mely szintén Városlődnél ered, de Szentgál és Veszprém mellett elhaladva egyenesen kelet felé a Sár-csatornába siet. Nyugat felé folynak a Tapolcza, mely Tapolczafőn ered, továbbá két, vagy három úgy nevezett Bakony-ér, végül a Gerencze, mely Bakonybél körül eredve szintén nyugat és éjszaknyugat felé siet a Marczalba. Éjszak felé folyik a Czuha, melynek egyik ága Porva, másik ága Esztergár körül ered és az éjszaki Bakonyt két részre osztja. Végre szintén Esztergár körül ered a Gaja, mely egészen keleti irányban folyik át Fehérmegyébe és a moóri völgyön siet le a Sár-csatornába. Sajátságos, hogy ezeken a vizeken kívül kevés helyen lehet jó ivóvízhez jutni a Bakonyban, és ez az oka, hogy számos falu egy-egy fölfedezett kút körül szállott meg és arról kapta nevét is. Így vannak csak Veszprém megyében, az összes veszprémi Bakonyt ideértve, Lókút, Pénzeskút, Gyertyánkút, Úrkút, Kis-Hidegkút, Nagy-Hidegkút és Csékút nevű falvak, meg Hárskút, Sándorkút, Kőkút, Köveskút, Szentkút, stb. nevű puszták.

A felső Bakonynál meg kell még jegyeznünk, hogy a megye éjszaki határán fekszik *Teleki* falu, melyet Kerekes-Telekinek s Kerék-Telekinek is neveznek. E faluba az Árpád-házi királyok a királyi szakácsokat telepítették, mint Szentgátra a királyi kanászokat és vadászokat. Kun László király azonban már 1286-ban elkezdte részenként adományozni s V. László király 1453-ban Kerekes Pál tatai hadnagynak adományozta. Ezóta nevezik Kerék-Telekinek. Nem messze van ide

Hánta.

Itt az Árpádok alatt prépostság állott fenn, mely 1313 körül még jelentékeny birtokokkal rendelkezett.

A történelem előtti korból az egész vármegyében az éjszaki Bakony mutat föl legtöbb emléket. Említettük már Nagy-Esztergárt, melynek határában a Gaja egyik kezdő ágának vízmosásai történelem előtti tűzhelyeket tártak föl. *Hathalom* népes pusztá, emberi kéztől származott, eddig még ásatlan szabályos hat halom nyomait mutatja. A bronzkor leletei Bakony-Somhegyen, Szent-Lászlón, Bakony-Tamásin, Hathalmon, Jákón, Szűcsön, Városlődön, stb. itt fordulnak elő legnagyobb mennyiségben.

A közép Bakony aránylag kis terjedelmű és, mint fentebb említettük, éjszaki határát a Torna és Séd patakok, déli határát pedig a veszprém-grácsi állami út jelölik. Legnagyobb magaslata

ennek Nagy-Vázsony határában a *Kab-hegy*, mely 600 méter magas és ennek csúcsáról a Balatonra gyönyörű kilátás nyílik. A közép Bakonyon nyugat felé két út visz keresztül; ennek mentében fekszenek tájképi, történelmi és gazdasági nevezetességei. Az egyik út Veszprémtől Városlődnek visz és mindjárt Veszprém fölött a *satár-hegy* C

aljánban vonul el, mely hegynek tetején verte le – a monda szerint – Szent István 998-ban Hunt és Pázmán segítségével a Koppány vezér által támasztott pogány lázadást. Ez út mellett találjuk Bándnál

Essegh

vára romjait, mely hajdan a nevezetes Esseghváry nemzetség birtoka volt. Okiratilag bizonyos, hogy a XIV. században már vár volt. A bakonyi főispánok gyakran itt tartották a főispáni székhelyet. A nemzetség nevét csak Kisfaludy Sándor regéi tartják fenn. Több időközi birtokosa után a múlt században a Szentgyörgyi-Horváth család birtokába jutott, most azonban már a volt jobbágyoké. A várból csak némi alapfalak s egy erős toronynak pár öl magas omladékai láthatók.

Tőszomszédságában van *Herend* népes falu s annak közepén a hírneves *herendi* porcellángyár, mely, míg alapítója, Fischer élt, Európa legszebb és legdrágább porcellán műveivel is versenyre kelt. Később az állam birtokába jutott; legújabbban azonban egy részvénytársaság vette meg az államtól és törekszik hajdani hírnevét újból fölleveníteni.

Herendnél már bent vagyunk a szentgáli határban, mely a Bakony kellő közepében mintegy 40.000 magyar holdat tesz és a szentgáli nemesi közbirtokosok tulajdona. E telep az Árpádok alatt abból a célból alapított, hogy a királyi udvar számára szükséges disznófalkákat itt tenyészessék és a királyi udvarba, Székes-Fehérvárra, a sertéshús innen szállíttassék. *Szentgál* község lakosai tehát mint

királyi udvar kanászhai

kapták legeltetési célra ezt a nagy területet. Később azonban még az a föladatuk is lett, hogy a királyi udvart vaddal is ellássák, miért II. Endre korában

királyi vadászok

(venatores regii) nevet nyertek; mint ilyenek, helyi szabadalmakkal bírtak, és sem várszolgálatra, sem egyéb közszolgálatra nem köteleztettek, sőt vámon és réven sem tartoztak fizetni. Így éltek és rengeteg erdeikben így dúskáltak a szentgáliak egész a legutóbbi időig és volt rá gondjuk, hogy II. Endrétől kezdve minden királytól kinyerjék szabadalmi leveleik megerősítését. A jelen század elejétől kezdve vadászati kötelezettségek már inkább csak jelképies volt, sertéshús szállítási kötelezettségük pedig már emlékezetet haladó időben elenyészett. De a vadszállítást a királyi udvarhoz egészen 1848-ig gyakorolták s ez évben teljesítették utóljára. Szállítmányuk 3 szarvasból, 6 őzből, 24 nyúlból és 300 húrosból, vagyis fenyves rigóból szokott állani.

Szentgálon túl *Városlődöt* érjük, melynek német ajkú lakosai kőedényt gyártanak. A mint Szentgál felől a völgyben fekvő faluba a lejtős út beér, jobb kéz felől egy nagy két szárnyú épületet találunk, mely uradalmi vendéglőnek van berendezve. Ez épület egy régi zárda és szeretetház helyén s annak köveiből épült. Itt volt hajdan a karthauzi szerzet székháza s a lövöldi főperjel lakása. A falu neve ugyanis a régi okiratokban *Leveld*

és

Lövöld

s ez alakult át a nép ajkán

Lóddé.

Városlődnek pedig azért nevezik, hogy megkülönböztessék a szomszédságban fekvő

Kislőd

falutól. A falun végig folyik a Torna pataka, melynek völgyében a nyugati vasút állomása fekszik.

A karthauziak hatalmas szerzetét és zárdáját 1360 körül I. Lajos alapította, adományozván nekik a bakonyi főispánság javaiból s egyéb javakból roppant uradalmakat. A karthauzi szerzet hazánkban sok százados fennállása után a mohácsi vést követő időkben pusztult el. Adományos javakban gazdagabb s egyébként is hatalmasabb szerzet nem igen volt hazánkban, sőt mondhatni, tekintélyre nézve még a pannonhalmi főapát is mögötte állott a lövöldi karthauzi perjelnek. Bizonyítja ezt az 1408-iki országgyűlés is, mely a perjel bandériumát ép úgy 200 lovasban határozza meg, mint a pannonhalmi apátét, vagy a veszprémi püspökét. És bizonyítja az 1550-iki országgyűlés, mely a lövöldi perjelnek régi szabadalmain felül az ország primását megillető ama különös jogát biztosítja, hogy magánpereken a részére, vagy terhére megítélt perdöntő esküt saját tisztartója által tétetheti le. A szerzet fennállott mindaddig, míg Veszprém várát 1552-ben a török el nem foglalta.

Városlődnél az út két felé ágazik: éjszaki ága Pápának, nyugati ága Devecsernek megy. A pápai ágon *Tapolczafőnél* jutunk ki a valódi Bakonyból és lépünk át a nagy nyugati Alföld keleti szélére. E falu praediális nemesekből állott. Itt van a *Tapolcza* nevű pataknak mészkő sziklák hasadékaiban egy felséges szépségű forrása, még pedig két medenczében, melyeket egymástól alig 3 méternyi sziklapad választ el. Egyiknek a fölszíne már 3 lábbal magasabban fekszik, mint a másiké és mindegyik egy kis tavat alkot. A magasabban fekvő medenczében több kisebb-nagyobb aknán, melyeknek átmérője fél lábtól két lábíg váltakozik, a legtisztább hegyi kristályvíz tör elő, és kiömlése már a kisdud tó szélén egy felülcsapó kerekű malmot hajt. Mikor még e helyen falu nem állott, s a mészkő- és dolomit-sziklákat buja erdő borította, oly tündérien szép lehetett e két forrásmedencze, hogy egész természetesnek találjuk a történelmi hagyományok ama részletét, mely szerint hazánkban, mikor már a kereszténység századokon át meg volt honosítva, e forrás partján Ázsiából jött őseink közül sokan még mindig pogány isteni tiszteletet tartottak. Oltáraik helyét ma is mutogatják.

